

FRANSA'NIN RUANDA SOYKIRIMINDAKİ ROLÜ, İKİNCİ KISIM: BİRLEŞMİŞ MİLLETLER'İN VE KATOLİK KİLİSESİ'NİN RUANDA SOYKIRIMINA ETKİSİ

Ceyda ACİCBE

Analist

Analiz No : 2020 / 30

27.08.2020

Bir önceki yazımızda 1994 Ruanda soykırımına giden sürece etki eden iç ve dış faktörleri ele almıştık. Yazı dizisinin bu kısmında Batı dünyasının önde gelen kurum ve kuruluşları arasında yer alan Birleşmiş Milletler (BM)in ve Katolik Kilisesinin Ruanda soykırımına etkisi incelenecektir. BMnin Ruanda soykırımına olumlu ve olumsuz etkileri olmuştur. Benzer bir değerlendirmeyi Katolik Kilisesi için de yapmak mümkündür. BM ve Katolik Kilisesi soykırım sırasında ve sonrasında Ruandada yaşanan olaylara tepkisiz kalmak ve şiddet olaylarına karşı gerekli müdahaleyi yapmamakla eleştirilmişlerdir.

Ruandanın o dönem içinde bulunduğu ekonomik, siyasi ve toplumsal krizler göz önünde bulundurulduğunda, Batı kökenli bu kurumları yaşananların tek sorumlusuymuş gibi göstermek elbette tutarlı bir yaklaşım olmayacaktır. Fakat bu, soykırım öncesi ve sırasında BMnin ve Katolik Kilisesinin Ruandada yaşanan şiddet olaylarının önüne geçme konusunda eksiklikleri yok demek anlamına da gelmemektedir. Nitekim uluslararası toplumun önde gelen bu kurumlarına yönelik eleştiriler uzun bir süre gündemi meşgul etmiştir. 1994 yılından bugüne dek Ruanda soykırımına ilişkin olarak BM ve Katolik Kilisesine yöneltilen eleştiriler ve bu eleştirilerin altında yatan sebepler bu yazıda ele alınacaktır.

Birleşmiş Milletler (BM)in Ruanda Soykırımına Etkisi

BM Ruandadaki faaliyetlerini 1945 yılında başlatmıştır ve Ruanda Milletler Cemiyeti mandasından BM Vesayet Bölgesi kapsamına dahil edilmiştir. BM, Ruandada bir sonraki önemli adımını 1992 yılında, muhalif ve hükümet arasındaki uzlaşmazlıkların siyasi bir zeminde tartışılmaya başlandığı demokratikleşme döneminde atmıştır. Adını anlaşmanın yapıldığı kentten alan Arusha Barış Mutabakatı, 4 Ağustos 1993 tarihinde, o dönem iktidarda bulunan Kalkınma İçin Ulusal Devrim Hareketi (MRND) partisi ve Ruanda Yurtsever Cephesi (RPF) arasında imzalanmıştır. Bu anlaşmaya göre taraflar arasında barış sağlanabilmesi için geçici bir hükümetin kurulmasına karar verilmiştir. Bu geçici hükümetin kurulması ve Ruandada barış ortamının sağlanabilmesi için BM Güvenlik Konseyi 5 Ekim 1993 tarihinde, BM Barışı Koruma Gücü (UNAMIR)nü oluşturmuş ve barış birliklerinin Ruandaya konuşlandırılmasına karar vermiştir. Ancak zayıf yetki ve asgari kapasiteye sahip UNAMIR iki ay gecikmeli olarak Ruandaya gelmiştir.[1]

The Security Council in the Face of Genocide *(Soykırım Karşısında Güvenlik Konseyi)* başlıklı makalesinde Melvern, Arusha Barış Mutabakatının imzalanmasından sonra, Kigalide bulunan büyükelçiliğinden ve aynı zamanda UNAMIRe bağlı bir istihbarat biriminden, Ruandadaki milis güçlerin insanları katlettiğini ve o dönemki Ruanda hükümeti tarafından bu milis güçlerine yardım edildiği gibi bilgilerin yer aldığı raporlar aracılığıyla Belçika hükümetinin konuyla ilgili bilgilendirildiğini söylemektedir. Dahası, söz konusu raporlarda Ruandadaki aşırı gruplara silahların Fransadan temin edildiği bilgisi yer almaktadır. Edindiği bu bilgiler doğrultusunda, BM barış gücünün yeterli kapasitede olmadığının farkında olan Belçika hükümeti, Amerika Birleşik Devletlerinde bulunan Belçika büyükelçisine barış gücünün arttırılması yönünde Amerikada lobi faaliyetlerinin başlatılması talimatı vermiştir. Ancak, finansal sebeplerden ötürü ABD ve İngiltere bu fikre karşı çıkmıştır. Bunun üzerine Belçika Dışişleri Bakanı Willy Claes, BM Genel Sekreteri Butros Butros-Galiye barış gücünün daha sert adımlar atmadıkça, yakında hiçbir şekilde hareket edecek alanları kalmayacağını söylemiştir.[2] Bütün bunlara rağmen, Ruandada bulunan barış gücünün arttırılması yönündeki talepler bir sonuç vermemiştir.

6 Nisan 1994 tarihinde devlet başkanı Habyarimananın hedef alındığı suikast sonucu bindiği uçağın düşürülmesinin ardından ülkedeki katliamlar hızlı bir şekilde soykırıma dönüşmüştür. BM barış gücü birlikleri olayların önüne geçmede yetersiz kalmıştır. 8 Nisan günü, Başbakan Uwilingiyimana ve BM

Bu olayın ardından başta Belçika olmak üzere Batı ülkeleri yalnızca kendi vatandaşlarını kurtarmak için gayret göstermiş, daha sonra da askeri birliklerini bölgeden geri çekmeye başlamıştır.[4] Batılıların birer birer ülkeyi terk etmeye başlamasıyla radikal grupların üzerlerine baskı hissedebilecekleri unsurlar da ortadan kalkmış ve söz konusu gruplar katliam planlarını daha pervasız ve korkusuzca uygulamaya sokmuştur. Soykırımın sadece ilk haftasında yaklaşık 10 bin Ruandalı BMnin gözü önünde öldürülmüştür.

2014 yılında Ruandanın başkenti Kigalide soykırımın 20. senesi için düzenlenen anma etkinlikleri kapsamında BM Genel Sekreteri Ban Ki-Moon binlerce kişiye seslenmiştir. BM Genel Sekreterinin bu konuşması, BMnin Ruandadaki olaylarındaki tepkisizliğini gözler önüne seren bir ifade olması bakımından önemlidir. Söz konusu konuşmada Ki-Moon, Ruanda soykırımını engelleyemediği için BMnin utanç içinde olduğunu şu sözlerle ifade etmiştir:

> Çok daha fazlasını yapabilirdik. Çok daha fazlasını yapmalıydık. Ruandadaki askeri birlikler, onlara en çok ihtiyaç duyulduğu anda geri çekildi. Bir sene sonra Srebrenitsa, BMnin güvenli addettiği topraklar tehlikeli yerler oldu, masum insanlar katledildi. Yaşananların üzerinden bir nesil geçti. Ama bu utanç devam ediyor.[5]

BM gibi uluslararası toplumun en önemli unsurlarından veya diğer sivil toplum kuruluşlarından Ruandadaki şiddet olaylarını engellemesini beklemek belki de çok gerçekçi bir yaklaşım olmayacaktır. Nitekim BM Barış Gücünün yetki sınırlarının olduğunu hatırlamakta fayda vardır. BM Sekreterliği, Güvenlik Konseyi kararlarına göre hareket etmektedir. BM Güvenlik Konseyinde, kararları veto etme hakkını elinde tutan daimî üyeler konseyin karar alabilmesini direkt olarak etkileyebilmektedir.[6] Dolayısıyla Ruandadaki olayların tüm sorumluluğunu, yetkileri Güvenlik Konseyi tarafından sınırlandırılmış BM Sekreterliğine vermek belki de en başta yapılmış hatalardan biridir.

BMnin soykırımdan önce ve soykırım esnasındaki rolü kadar, soykırım sonrasındaki rolü de önemlidir. 1994 yılında Ruandada gerçekleştirilen hukuk ihlallerini soruşturmak ve suçluları yargılamak üzere BM Güvenlik Konseyinin 955 sayılı kararıyla Uluslararası Ceza Mahkemesi kurulmuştur.[7] Soykırım, insanlığa karşı suçlar ve Cenevre Sözleşmeleri ve İkinci Ek Protokolde Ortak Olan Üçüncü Maddenin İhlalleri altında toplanan üç suç türü için yargı yetkisine sahip olan bu mahkeme suçluların cezalandırılmasını sağlamıştır. Ancak Raunda için Uluslararası Ceza Mahkemesinde görülen davaların sayısı beklenenin altında kalmıştır.[8] 2003 yılında

alınan bir kararla mahkemedeki tüm davaların 2015 yılı sonuna kadar sonlandırılmasına karar verilmiştir. Ruanda için Uluslararası Ceza Mahkemesi yerine geçecek, Uluslararası Ceza Mahkemeleri Mekanizması kurulmuş ve Ruandadaki yargı yetkisini, haklarını ve yükümlülüklerini sürdürme yetkisiyle Konseyin bir yan organı olarak belirlenmiştir.

Ruanda halkı soykırım sonrasında kurulan yerel mahkemelere olduğu gibi, Ruanda için Uluslararası Ceza Mahkemesine de şüpheyle yaklaşmış ve mahkeme yavaş çalışmakla eleştirilmiştir.[9] Her ne kadar BM ve uluslararası toplumunun diğer unsurları Ruandadaki soykırımı önlemede başarılı olamamışsa da Ruanda için oluşturulan Uluslararası Ceza Mahkemesinin Ruandaya toplumsal barışı sağlama noktasındaki başarıları göz ardı edilmemelidir.[10]

Katolik Kilisesinin Ruanda Soykırımındaki Rolü

Bu yazının bir önceki kısmında da bahsedildiği gibi, sömürge döneminden önce Ruanda halkının etnik çizgilerle ayrıldığını söylemek zordur. Ruanda halkı 1800lü yılların sonlarına dek hayvancılıkla geçinen Tutsiler, tarımla geçinen Hutular ve avcılıkla geçinen Twalar olarak daha çok sosyoekonomik bir çizgide ayrışmaktaydı. Ruandada toplumsal tabakalaşmanın etnik bir temelde kristalize olmaya başlaması sömürge dönemine denk gelmektedir. I. Dünya Savaşından sonra Ruandanın Milletler Cemiyeti mandası olarak Belçikaya verildiği dönemde, Ruanda halkı arasındaki etnik ayrım artmaya başlamıştır. Belçika sömürge idaresi altındaki Hutu ve Tutsiler etnik kökenleri temel alınarak bir sınıflandırılmaya tabi tutulmuş ve bu sınıflandırmaya göre Ruandalı vatandaşlara kimlik kartları dağıtılmıştır. Sömürge idaresi altında gerçekleştirilen bu uygulamalar Ruandada var olan etnik gruplar arasındaki gerginliğin artmasına sebep olmuştur.[11]

Ruanda siyasetine erişimindeki sınırlamaları bertaraf etme yönünde bir tutum benimseyen Belçika sömürge idaresi, Ruandada feodal ekonominin çöküşünü takiben Tutsilerden oluşan ayrıcalıklı ve yeni bir sınıfın ortaya çıkmasında rol oynamıştır.[12] Mahmood Mamdani 2020 yılında yayımlanan When victims become killers: Colonialism, nativism, and the genocide in Rwanda (Kurbanlar katil olduğunda: Sömürgecilik, yerlilik ve Ruandadaki soykırım) başlıklı kitabında Tutsileştirme politikasının Belçikalıların Katolik Kilisesinden aldığı destekle hayata geçirildiğini ileri sürmektedir.[13] Yönetici ve siyasi makamlarda görevlendirilmeye başlanan Tutsiler kilise tarafından

Hristiyanlaştırılmaya başlanmış ve Ruanda siyasetinde Katolik adaylar desteklenmiştir. 20. yüzyıl başlarından itibaren önce Alman, ardından Belçikalı sömürgecilerin Ruandaya gelişi ve kilisenin misyonerlik faaliyetleri, Ruandadaki etnik ayrışmanın hızlanmasında etkili olmuştur.

II. Dünya Savaşından sonra Ruandada esmeye başlayan demokrasi havası Belçika sömürge idaresi ve kilisenin Tutsilerden yana olan tavrını keskin bir şekilde değiştirmiştir. 1950li yıllarda hız kazanan demokratikleşme ve dekolonizasyon sürecinde Hutular ülke yönetiminde söz sahibi olmaya başlamış ve Hutuların siyasi alandaki gücü giderek artmıştır. 1959 yılında Tutsilere yönelik şiddet olayları artmış, Ruanda ufak çaplı katliamlara sahne olmaya başlamıştır. Takip eden yıllarda Hutuların siyasi gücünün giderek artması sonucu Tutsiler ülkeyi terk etmek durumunda kalmıştır. Mülteci konumuna gelen Tutsiler Ruandadaki siyasi iktidarda pay sahibi olmak için harekete geçerek Ruandaya bulundukları komşu ülkelerden saldırılar düzenlemeye başlamıştır. 1961 yılından 1964e kadar devam eden bu süreç birçok Tutsinin öldürülmesiyle sonuçlanmıştır.

Soykırımdan önceki dönemde Belçika sömürge idaresi kiliseden aldığı desteği kullanarak Ruandada etnik temelli uygulamalar başlatmış ve bu uygulamalar Hutular ve Tutsiler arasındaki etnik ayrımın derinleşmesine yol açmıştır. Ne var ki, Ruandada aktif olarak faaliyetlerine uzun süreden beri devam eden Katolik Kilisesi etnik nefretin artmasıyla daha kötü bir hal alan şiddet olaylarına karşı tepkisiz kalmıştır.

Katolik Kilisesinin Ruanda ve komşu ülkelerde yaşanan şiddet olaylarına karşı tepkisiz kalmasıyla ilgili bir parantez açmak gerekmektedir. 18 Ağustos 2000 tarihinde Vatikan tarafından Burundiye Apostolik Nuncio Başpiskoposu olarak atanan Michael Courtney, 29 Aralık 2003te bir suikast sonucu hayatını kaybetmiştir. Burundi hükümeti ile muhalif Hutu grubu arasında barış anlaşmasının imzalanmasında büyük ölçüde katkısı bulunan Courtneynin suikastına ilişkin perde arkası henüz açıklığa kavuşturulamamıştır. Başpiskoposun cinayetine ilişkin yeterli araştırma yapılmadığından öldürülme nedeni henüz ortaya çıkarılamamış ve failleri cezasız kalmıştır. Vatikan açısından son derece hassas olan bu konu uluslararası alanda da gereken ilgiyi görememiştir.

Bütün bunlara rağmen, söz konusu uygulamaları ve Batının tepkisizliğini Ruanda soykırımının tek sebebi olarak görmek mümkün değildir. Bunun yerine

Kilise Neden Özür Diledi?

Daha yakın bir tarihe baktığımızda, Katolik Kilisesi ve kilise üyelerine yönelik çeşitli suçlamaların uzun süre gündemde kaldığı görülmektedir. Kilise Ruandadaki katliamları görmezden geldiği için suçlanırken, bazı kilise üyeleri katliamlara yardım ettikleri, bazılarıysa katliamlarda aktif olarak yer aldıkları gerekçesiyle suçlanmışlardır. Ruanda halkı uzunca bir süre kiliseden bir açıklama beklemiş ve beklenen açıklama ilk olarak 20 Kasım 2016 tarihinde Ruanda Katolik Kilisesinden gelmiştir. Bundan yaklaşık bir yıl sonra, 20 Mart 2017de Katolik Kilisesinin ruhani lideri Papa Francis Kilisenin Ruanda soykırımındaki rolü için özür dilemiştir.

Ruanda Katolik Kilisesinden 20 Kasım 2016 tarihinde gelen açıklamada soykırımda rolü olan tüm kilise üyelerinin yaptıkları tüm yanlışlar için özür dilendiği belirtilmiştir. Söz konusu açıklama Ruanda halkı ve Ruanda hükümeti tarafından tatmin edici bulunmamıştır. Buna karşılık Ruanda halkı kilisenin ahlaki ve hukuki sorumluluklarının bilincinde olan bir kurum olarak özür dilemesi gerektiğini düşünmüştür. Kiliseye yönelik yapılan eleştiriler bununla sınırlı değildir. Ruanda Katolik Kilisesinin soykırımdaki rolünü uzun bir süre inkâr etmesi ve kilise üyelerinin işlediği suçları görmezden gelmesi sebebiyle Vatikana da eleştiriler yöneltilmiştir.[14] Ruandada görmezden gelinmesi mümkün olunamayacak dereceye ulaşan şiddet olayları ve katliamlar göz önünde bulundurulduğunda, Roma Katolik Kilisesinden gelecek bir özrün Ruanda halkı açısından ne derece bir önem taşıdığı anlaşılmaktadır.

Ruanda halkının Roma Katolik Kilisesinden beklediği özür 20 Mart 2017 tarihinde gelmiştir. Ruanda Cumhurbaşkanı Paul Kagameyle Roma Katolik Kilisesinin ruhani lideri Papa Francisin Vatikanda bir araya geldiği görüşmede, Katolik Kilisesinin 1994 Ruanda soykırımındaki rolü için Papa Francisin özür dilediği bildirilmiştir. Vatikandan gelen yazılı açıklamada Papa kendi, makamı ve kilise adına derin üzüntülerini ifade etmiş, Ruandadaki katliamlarda rolü bulunan ve olaylarda yer alan kilise üyeleri için Tanrıdan af dilediğini söylemiştir. Ruanda hükümeti Papanın özrünü Ruanda ve Vatikan arasındaki ilişkiler açısından olumlu bir adım olarak değerlendirmiş ancak Katolik kuruluşlar tarafından hala korunmakta olan bazı soykırım şüphelilerinin adalete teslim edilmesi gerektiğinin altını bir kez daha çizmiştir.[15]

1994 Ruanda soykırımında rolü olması gerekçesiyle BM ve Katolik Kilisesine yönelik yapılan eleştiriler ve eleştirilerin altında yatan sebepleri kısaca bu şekilde özetlemek mümkündür. BM ve Katolik Kilisesi gibi Batı kökenli kurum ve kuruluşların soykırımdaki rolü gerek literatürde gerek uluslararası toplum nezdinde çokça tartışılan bir konu olması bakımından bu yazı dizisinde irdelenmek istenmiştir. Buna benzer şekilde, Ruanda soykırımında rolü olması sebebiyle Fransa da eleştirilerin merkezinde yer almaktadır. Konuyla ilgili yaşanan son gelişmeler çerçevesinde Fransanın soykırımdaki rolü yazı dizisinin son kısmında ele alınacaktır.

Fotoğraf: The Atlantic

[1] Linda Melvern, The Security Council in the Face of Genocide, *Jorunal of International Criminal Justice*, no. 3 (2005): 848; Öncel Sencerman, Batılı Koloniyel Güçlerin 1994 Ruanda Soykırımına Etkisi, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, no. 18 (2013): 40.

[2] Melvern, The Security Council, 850.

[3] Melvernin General Dallairela yaptığı röportajlardan kesitler sunduğu çalışmasında, barış gücü komutanı Romeo Dallaire 10 barış gücü askerinin ölümünü, misyonuna istihbarat verilerinin sağlanamamasının direkt bir sonucu olduğunu söylemektedir (Bkz. Melvern, The Security Council, 851).

[4] Newbury, BM 5 bin kişilik silahlı gücünden geriye sadece 450 askerden oluşan bir birliğin bırakıldığını söylemektedir (Bkz. Catharine Newbury, Background to Genocide: Rwanda, *A Journal of Opinion* 23, no. 2 (1995): 16).

[5] BM, Ruanda soykırımı nedeniyle utanç içinde, *BBC Türkçe*, Nisan 7, 2014, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/04/140407_ruanda.

[6] Soykırım eylemleri sırasında BM Güvenlik Konseyinde üç Afrika ülkesi olan Cibuti, Nijerya ve Ruandanın yanı sıra daimî üye ülkeler arasında yer alan Fransa bulunmaktaydı (Newbury ve Newbury, A Catholic Mass in Kigali, 311).

[7] Öztürk, Uzlaşma Süreçleri, 39.

[8] Öztürk bu duruma en temel sebepleri arasında söz konusu suçların ispatlanmasının ve kanıt toplamanın güç olduğunu; ülkede yargılanması gereken kişi sayısının hala fazla olduğunu göstermektedir (Öztürk, Uzlaşma Süreçleri, 43).

[9] Öztürk soykırım eylemlerine karıştığı bilinmesine rağmen kanıt yetersizliğinden dolayı Uluslararası Ceza Mahkemesi tarafından serbest bırakılan Hutuların, Tutsi mağdur ve mağdur yakınları arasında büyük tepkilere yol açtığından bahsetmektedir (Öztürk, Uzlaşma Süreçleri, 48).

[10] Örneğin, Tutsilerin sığındığı bir kilisenin buldozerlerle yıkma emri vermesi sonucu 2 bin Tutsi ölümünden sorumlu tutulan Athanse Serobamda adındaki Katolik bir rahip, BM Ruanda için Uluslararası Ceza Mahkemesi tarafından açılan davalarda suçlu bulunmuş ve müebbet hapisle cezalandırılmıştır (Ali Murat Taştekin, Katolik Kilisesi, Ruanda Soykırımındaki Rolü Sebebiyle Özür Diledi, *Avrasya İncelemeleri Merkezi (AVİM),* 15 Aralık, 2020, https://avim.org.tr/tr/Yorum/KATOLIK-KILISESI-RUANDA-SOYKIRIMI-NDAKI-ROLU-SEBEBIYLE-OZUR-DILEDI-1).

[11] Sencerman, Batılı Koloniyel Güçlerin, 42, 70.

[12] Saskia Van Hoyweghen, The Disintegration of the Catholic Church of Rwanda: A Study of the Fragmentation of Political and Religious Authority, *African Affairs* 95, no. 380 (1996): 381, https://www.jstor.org/stable/pdf/723573.pdf?casa_token=-RhBVRu3eXMAAAAA:gFZjWxOl3ngdXYQ64HG7AkvQialSI3M2JKDkoaSKGr38Ma_YM2Kao53H7CqZD7CC5Dt_swVJn42uPtAM3w.

[13] Katolik Kilisenin Ruandadaki misyonerlik faaliyetlerini ve Hamitik efsaneler çerçevesinde uygulanan politikaları detaylı bir şekilde ele aldığı çalışmasında Mamdani, kilisenin Belçika sömürge idaresinin hem beyni hem de eli gibi hareket ederek Ruandada Hutu ve Tutsiler arasında var olan sosyopolitik ayrımın ırksallaştırıldığından bahsetmektedir. Irkçı Hamitik efsanelerden hareketle 1902 yılında Ruandadaki misyonerlik politikasının kilit mimarı olarak görülen Peder Léon Classenin Tutsileri hem Aryan hem de Semitik özelliklerin birleştiği mükemmel insanlar olarak, 1917 yılında Peder François Menard Tutsileri siyah tenli Avrupalılar olarak tanımlamıştır (Bkz. Mahmood Mamdani, *When victims become killers: Colonialism, nativism, and the genocide in Rwanda* (Princeton University Press, 2020), 87-88, 99).

[14] Konuyla ilgili detaylı bilgi almak için daha önceden AVİM tarafından yayımlanan bir yazı için bkz. Taştekin, Katolik Kilisesi.

[15] Konuyla ilgili detaylı bilgi almak için AVİM tarafından yayımlanan bir başka yazı için bkz. Ali Murat Taştekin, Papa Kilisenin Ruanda Soykırımındaki Rolü Sebebiyle Nihayet Özür Diledi, *Avrasya İncelemeleri Merkezi (AVİM),* 24 Mart, 2020, https://avim.org.tr/tr/Yorum/PAPA-KILISE-NIN-RUANDA-SOYKIRIMI-NDAKI-ROLU-SEBEBIYLE-NIHAYET-OZUR-DILEDI#_ftnref3.

Yazar Hakkında :

Ceyda Acicbe 2017 yılında Orta Doğu Teknik Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü □□□□ mezun oldu. Lisans eğitiminin ardından mezun olduğu yıl Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Bölümü tezli yüksek lisans programına başladı.

Acicbe AVİM'e 2019 Eylül ayında katılmıştır.

Atıfta bulunmak için: ACİCBE, Ceyda. 2026. "FRANSA'NIN RUANDA SOYKIRIMINDAKİ ROLÜ, İKİNCİ KISIM: BİRLEŞMİŞ MİLLETLER'İN VE KATOLİK KİLİSESİ'NİN RUANDA SOYKIRIMINA ETKİSİ ." Avrasya İncelemeleri Merkezi (AVİM), Analiz No.2020 / 30. Ağustos 27. Erişim Ekim 30, 2026. https://avimbulten.org/public/tr/Analiz/FRANSA-NIN-RUANDA-SOYKIRIMINDAKI-ROLU-IKINCI-KISIM-BIRLESMIS-MILLETLER-IN-VE-KATOLIK-KILISESI-NIN-RUANDA-SOYKIRIMINA-ETKISI

Süleyman Nazif Sok. No: 12/B Daire 3-4 06550 Çankaya-ANKARA / TÜRKİYE
Tel: +90 (312) 438 50 23-24 • **Fax**: +90 (312) 438 50 26
@avimorgtr
https://www.facebook.com/avrasyaincelemelerimerkezi
E-Posta: info@avim.org.tr
http://avim.org.tr

© 2009-2025 Avrasya İncelemeleri Merkezi (AVİM) Tüm Hakları Saklıdır